

**ISPAN VA O‘ZBEK TILLARI LINGVOMADANIYATIDA
“ODAM” KONSEPTINING KOGNITIV TAHLILI**

O‘zDJTU o‘qituvchisi

Abdullayeva Fotima Komiljon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ispan va o‘zbek tillari lingvomadaniyatida “odam” konseptining qiyosiy-kognitiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda “odam” tushunchasining til, tafakkur va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqligi kognitiv lingvistika hamda lingvomadaniy yondashuv asosida o‘rganiladi. Har ikki xalqning milliy tafakkuri, qadriyatlari va ijtimoiy qarashlari mazkur konsept orqali namoyon bo‘lishi asoslab beriladi. Tahlil jarayonida frazeologik birliklar, paremiologik vositalar, badiiy matnlar hamda assotsiativ maydonlardan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida “odam” konsepti ko‘proq axloqiylik, jamoaviylik va ijtimoiy mas’uliyat bilan bog‘lansa, ispan tilida individual xarakter, shaxsiy erkinlik va emotsional-ekspressivlik bilan ifodalanadi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya va tarjimashunoslik sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: konsept, odam, lingvomadaniyat, kognitiv tahlil, qiyosiy tilshunoslik, ispan tili, o‘zbek tili, mentalitet.

Zamonaviy tilshunoslikda til va tafakkur munosabatlarini o‘rganish dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, konsept tushunchasi inson ongida shakllanadigan madaniy, ijtimoiy va psixologik bilimlarning til orqali ifodalanishini tadqiq etishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. “Odam” konsepti har bir xalqning milliy dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy kodini aks ettiruvchi universal, shu bilan birga milliy-spetsifik kategoriya sifatida alohida e‘tiborga loyiq.

O‘zbek va ispan xalqlari turli tarixiy-madaniy makonda shakllangan bo‘lsa-da, inson shaxsiga munosabat, jamiyatdagi o‘rni, axloqiy me‘yorlar va ijtimoiy xulq haqidagi tasavvurlar ularning tilida o‘ziga xos verbalizatsiya topgan. Shu bois “odam” konseptining qiyosiy-kognitiv tahlili nafaqat til birliklarini, balki ikki xalq mentalitetini ham ochib berishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda kognitiv tahlil, qiyosiy-tipologik metod, lingvomadaniy tahlil hamda semantik interpretatsiya usullaridan foydalanildi. Material sifatida o‘zbek va ispan tillaridagi:

- frazeologik birliklar,
- maqol va matallar,
- badiiy adabiyot namunalari,
- izohli lug‘atlar,
- assotsiativ birliklar tanlab olindi.

Konseptual tahlilda “odam” leksemasining yadro va periferik ma’nolari, obrazli komponentlari, baholovchi xususiyatlari hamda madaniy konnotatsiyalari o‘rganildi. O‘zbek lingvomadaniyatida “odam” tushunchasi, avvalo, axloqiy komillik mezoni bilan belgilanadi. “Odam bo‘l”, “odamgarchilik”, “odamovi” kabi birliklarda insonning biologik mavjudotdan ko‘ra ijtimoiy-axloqiy shaxs sifatidagi mohiyati ustun turadi.

Masalan:

- Odam bo‘lsang, odamning qadriga yet.
- Odamiy ersang, demagil odami.

Bu birliklarda insoniylik, hurmat, mehr-oqibat va jamiyat oldidagi mas’uliyat markaziy o‘rinda turadi. O‘zbek mentalitetida “odam” ko‘proq jamoa bilan uyg‘unlikda talqin qilinadi.

Ispan tilida “odam” konsepti asosan hombre, persona, ser humano birliklari orqali ifodalanadi. Bu birliklarda shaxsiy sifatlar, individual qaror va ichki kechinmalar faolroq namoyon bo‘ladi.

Masalan:

- Ser buena persona (yaxshi inson bo'lmoq)
- Cada uno es dueño de su destino (Har kim o'z taqdirining egasi)

Ispan madaniyatida inson ko'proq mustaqil subyekt, individual xarakter egasi sifatida talqin qilinadi. Emotsional-ekspressivlik va shaxsiy tanlov muhim o'rin tutadi.

Tahlil natijasida quyidagi o'xshash va farqli jihatlar aniqlandi:

O'xshashliklar:

- Har ikki tilda "odam" konsepti axloqiy baholash bilan bog'liq;
- Insoniy fazilatlar ijobiy qadriyat sifatida ulug'lanadi;
- Paremiologik fonda tarbiyaviy xarakter kuchli.

Farqlar:

- O'zbek tilida jamoaviylik va ijtimoiy me'yor ustun;
- Ispan tilida individuallik va shaxsiy erkinlik kuchliroq;
- O'zbek tilida konsept ko'proq burch va odob bilan, ispan tilida esa shaxsiy identifikatsiya bilan bog'liq.

"Odam" konsepti misolida tilning milliy-madaniy xotira vositasi ekanligi yana bir bor tasdiqlandi. Konseptual maydon tahlili shuni ko'rsatadiki, universal insoniy qadriyatlar mavjud bo'lsa-da, ularning verbal ifodasi milliy tafakkur asosida farqlanadi. Bu hol tarjima jarayonida ekvivalentlik muammolari, semantik transformatsiya va madaniy moslashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Ispan va o'zbek tillarida "odam" konsepti umumiy antropotsentrik asosga ega bo'lsa-da, lingvomadaniy mazmun jihatidan sezilarli farqlarga ega. O'zbek tilida mazkur konsept axloqiylik, jamoaviylik va odob me'yorlari bilan chambarchas bog'langan bo'lsa, ispan tilida individuallik, shaxsiy tanlov va emotsional ifoda ustuvorlik qiladi. Mazkur tadqiqot qiyosiy tilshunoslik, kognitiv lingvistika hamda madaniyatlararo kommunikatsiya uchun muhim nazariy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Askoldov S.A. Konsept i slovo.
2. Stepanov Yu.S. Konstanty: Slovar russkoy kultury.
3. Maslova V.A. Lingvokulturologiya.
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik asoslari.
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati.
6. Diccionario de la lengua española (RAE).
7. Kubryakova E.S. Yazyk i znaniye.
8. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Key Words.
9. Abdullayeva F. (2025). “Lingvomadaniyatshunoslikda konsept tushunchasi va uning milliy xususiyatlari”. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 122-125.
10. Abdullayeva F.(2025). “Konsept va tushuncha: farqlari, o‘xshashliklari va lingvistik tafsifi”. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 185-189.